

OTOMATİK PORTAKAL YA DA ANDROİDLER ALEMİNDE CEZA HUKUKU VE KRİMONOLOJİ *

Ozan Erözden **

Giriş Yerine: Davranışsal ve Bilişsel Nörobilim Nedir?

Nörobilim (sinirbilim), çok genel bir tanımla, canlılarda sinir sisteminin yapısı, işleyişi ve bozukluklarını araştıran bilim dalıdır. Çok disiplinli bir araştırma alanı olarak nörobilim; nöroloji, psikiyatri, vb. tıp dalları yanında kimya, genetik bilimi, davranış bilimleri, mühendislik (özellikle bilgisayar mühendisliği), dilbilim, matematik, psikoloji, felsefe, fizik gibi birçok bilim dalıyla ilişkilenebilir. Son çeyrek yüzyılda nörobilimin ekonomi, hukuk, eğitim gibi sosyal bilim dallarıyla da ilgisinin kurulduğunu görüyoruz. Nörobilimin sosyal bilim disiplinleriyle ilişkisi, esas olarak, davranışsal ve bilişsel nörobilim olarak adlandırılan bir alt dal kanalıyla kurulur. Nörobilimin bu alt dalı, canlıların (özellikle de insanın) gözlemlenebilir davranışları ve bilişsel yetileri (öğrenme, hafıza, karar alma vb.) ile merkezi sinir sisteminin yapısı ve işleyişi arasında nasıl bir ilişki bulunduğunu araştırır.

Phineas Gage vak'ası davranışsal ve bilişsel nörobilim açısından kurucu önemdedir ve bu bilim dalının uğraşı alanını tanımlamada çarpıcı bir içeriğe sahiptir (Damasio, 1999: 17 vd.). 1823 doğumlu Gage, ABD'de demiryolu şirketlerinde patlayıcı ustası olarak çalışırken, 1848 yılında ciddi biçimde yaralanmasına yol açan bir kaza geçirir. Bu kazada Gage sol gözünü ve beyninin altına yakın bölümünün büyük bir kısmını yitirir. Kazadan sonra kendisine ilk tıbbi müdahaleyi yapan ve beş ay boyunca tedavisini sürdüren Dr. J. M. Harlow, o dönemde tamamen spekülasyon temelde beynin farklı bölgelerinin farklı işlevleri yönettiğini iddia eden frenoloji akımına da ilgi duyduğu için, Gage vak'asının ne kadar sıra dışı olduğunu farkındadır. Gage, kazanın yarattığı ciddi beyin hasarına rağmen, bilişsel yetilerinde ve motor işlevlerinde herhangi bir kayba uğramış değildir. Daha basit bir ifadeyle, kaza sonrasında Gage'in anlama, konuşma, anımsama vb. işlevlerinde bir bozulma yoktur ve uzuvlarını hareket ettirme, duyarlarını kullanma becerilerinde herhangi bir kısıtlılık söz konusu değildir. Ne var ki, Dr. Harlow'un tuttuğu kayıtlara göre, Gage kaza sonrasında eski Gage olmaktan çıkmıştır. Harlow'a göre, Gage güçlü

* Bu çalışma, 24-25 Kasım 2018'de Eskişehir'de, Hukuk Kuramı ve Eskişehir Okulu tarafından düzenlenen *Hukuk ve Distopya* başlıklı sempozyumda sunulmuştur.

** MEF Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

kuvvetli bir erkeğin hayvani arzularına sahip fakat entelektüel açıdan ancak bir çocuğun seviyesindeki birisine dönüşmüştür. Arzularıyla çelişen her türlü engele kesinlikle tahammül göstermemekte, toplumsal herhangi bir kurala kulak asmamaktadır.

Günümüzde davranışsal ve bilişsel nörobilimin eriştiği düzey, Gage'in maruz kaldığı türde bir beyin hasarının neden böyle bir sonuç ortaya çıkardığını Dr. Harlow'dan çok daha iyi anlamamızı mümkün kılıyor. Artık kesin olarak biliyoruz ki, Gage vak'asının radikal bir şekilde ortaya koyduğu biyolojik olgu, beynin prefrontal korteks olarak adlandırılan bir bölümünün, karmaşık bir ilişkiler ağı çerçevesinde esas olarak davranışları planlama ve yönetme işlevlerini üstlenmiş olmasıdır. Aynı şekilde biliyoruz ki, aynı beyin bölgesi bu temel işlevine paralel olarak, bu işlevi yerine getirmede devreye giren kısa erimli bellek, hareketleri yönetmeye yönelik dikkat ve baskılama kontrolü gibi işlevleri de yürütüyor (Damasio, 1999: 63 vd.). Üstelik davranışsal ve bilişsel nörobilimin davranışların "doğasına" ilişkin ortaya çıkardığı bağlantılar bununla sınırlı değil. Gitgide gelişen araştırmalar öğrenmeden anımsamaya, dikkatten karar almaya, dil kullanma becerisinden duyularla algılamaya dek birçok olgunun hangi beyin bölgeleri ve sinir devreleri üzerinden gerçekleştiğini her gün biraz daha fazla kesinlikle ortaya çıkarıyor (Mesulam, 2004).

Nörobilim, Zihin Felsefesi ve Hukuk

Davranışsal ve bilişsel nörobilim alanındaki gelişmeler, zihin felsefesinin ana konularından birisi olan beden-zihin probleminin farklı bir düzlemde ele alınmasına imkân sağladı. Beden-zihin probleminin özünde, bedenin ve zihnin birbirinden ayrı iki farklı olgu mu, yoksa tek bir bütün mü olduğu tartışması yer alır. Bu tartışmada taraflar tekçiler (monistler) ve ikiciler (düalistler) olarak saflara ayrılır (Churchland, 1988: 7-36). İkici görüşün en önemli temsilcilerinden Descartes'a göre, zihin ve beden birbirinden farklı tözlere sahiptir (kartezyen ikicilik). Beden maddi bir varoluş halidir. Zihin ise cismani varlığa ihtiyaç duymayan farklı bir tözden oluşur. Yani, düşünmek vb. zihin eylemlerini maddi temelde açıklamak mümkün değildir. Buna karşılık, tekçi görüşü savunanlar (örneğin Spinoza) zihnin maddi olandan farklı ya da bağımsız bir tözü, varlığı olamayacağını kabul ederler.

Zihin felsefesinde ikici akım, hem dinsel öğretilerde kabul edilen ruhun sürekliliği (ölümsüzlüğü) anlayışıyla, hem de sağduyu psikolojisi ya da naif psikoloji olarak adlandırılan düşünceyle uyumludur. Yalın anlamıyla naif psikoloji, insan davranışlarının nedenlerini açıklamak üzere sıradan insan tarafından (da)

kullanılan bir yöntemdir (Ravenscroft, 2016). Naif psikoloji insan davranışlarının istek, inanç, arzu, ümit, görev bilinci, endişe, çekinme gibi bazı zihin durumlarının sonucu olarak gerçekleştiğini varsayar. Tersten ifade edersek, naif psikolojiye göre insanın bir davranışta bulunmasının sebebi onu bu davranışa yönlendiren bir zihin durumudur.

Modern hukuk sistemleri kusursuz sorumluluk halleri haricindeki tüm sorumluluk türlerinde naif psikolojiye başvurur. Çünkü, kusursuz sorumluluk halleri hariç her türlü sorumluluğun tesis edilebilmesi için failin hukuka aykırı fiili kusurlu şekilde, kasten veya taksir yoluyla gerçekleştirdiğini ortaya koymak gerekir. Bu da faile bir zihin durumu atfederek ya da failde olması beklenen bir zihin durumunun yokluğunu tespit ederek mümkün olur. Kısacası, sorumluluk hukukunun büyük bir bölümü, özellikle de ceza hukuku sorumluluğu açısından naif psikolojinin zihin durumları varsayımı paradigmanın önemli bir parçasıdır.

Kısacası, zihin felsefesinde ikici akımdan başlayıp naif psikolojiden geçen ve modern hukuk sistemlerinde geçerli olan hukuki ve cezai sorumluluk kavramlarında sonlanan bir zincir oluşturmak mümkündür. Davranışsal ve bilişsel nörobilimdeki gelişmeler bu zincirin ilk halkasını önemli ölçüde zedeleyen bir etki doğurdu. İnsan davranışlarının ve bilişsel yetilerinin dayandığı fizyolojik (sinirsel) yapılar açığa çıkartıldıkça, maddi varlık içermeyen bir zihin kavrayışını savunabilmek gitgide zorlaşıyor. Nörobilim alanında çalışanlar arasında artık ikici bakışı destekleyen birisin bulabilmek imkânsız.

İkiciliğin uğradığı itibar kaybı, aynı zamanda naif psikolojinin, yani insan davranışlarının insanda var olan bazı zihin durumlarına bağlı olarak ortaya çıktığı varsayımının da sorgulanmasına yol açıyor. Davranışlar sinir sistemindeki bazı fiziksel ve kimyasal etkileşimlere bağlı olarak, refleksleri doğuran mekanizmaya benzer bir sürecin sonucunda ortaya çıkıyor olamaz mı? Soruyu başka türlü sorarsak, insan davranışlarını "istemek", "niyet etmek" vb. zihin hallerine başvurmadan anlamlandırmak, yani insanı bir nev'i canlı hücrelerden yapılmış robot olarak düşünmek ne derece mümkün? Nörobilimdeki ilerlemeler bu soruların daha güçlü biçimde sorulmasına ve günün birinde tatmin edici bir yanıtı ulaşılacağı umudunun beslenmesine imkân sağlıyor.

Bu bağlamda, kaba bir genellemeyle birbirinden radikal biçimde ayrılan iki muhtemel izleğin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Nörobilim, naif psikolojinin zihin durumları varsayımını somutlaştıracak, yani zihin durumları hipotezinin doğruluğunu nörobiyolojik temelleriyle birlikte ortaya koyacak bir yöne doğru

evrilebilir. Bu durumda mevcut hukuk sistemleri sorumluluğu tanımlamada kullandıkları paradigmayı değiştirmek durumunda kalmayacaktır. Daha da ötesi, böyle bir olasılıkta hukuki uyumsuzlukların önemli bir kısmının çözümünde nörobilim kanalıyla edinilecek yeni delillerden ve bilirkişi görüşlerinden yararlanma imkânı ortaya çıkacak, yargılama makamlarının işi büyük ölçüde kolaylaşacaktır. Ancak, gidişatın bunun tam aksi yöne doğru olması da mümkün. Nörobilimdeki gelişim bizi, insan davranışlarını açıklamada zihin durumları varsayımını tamamen terk etmemizi gerektirecek bir noktaya da taşıyabilir. Hatta nörobilimin, insanın özgür iradeye sahip bir varlık olup olmadığı yolundaki kadim bir tartışmayı sona erdirecek biçimde, tüm insan davranışlarını sinir hücreleri arasındaki fiziksel – kimyasal etkileşimlere dayalı katı determinist (belirlenimci) bir çerçevede açıklayabilme potansiyeli taşıdığını da rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durumda modern hukuk sistemlerinin tamamının dayandıkları temel ilkeleri ve kavramları esaslı biçimde gözden geçirmek zorunda kalması kaçınılmaz olacak.

Özgür İrade Sorunsalı ve Hukuk

Yukarıda belirtildiği üzere, modern hukuk sistemlerinde gerçek kişilerin cezai ya da hukuki sorumluluklarını tespit ederken naif psikoloji esaslarından hareket edilir. Yani insan davranışlarının “arzu”, “inanç”, “kast”, “istem”, “planlama” gibi zihin durumlarının bir sonucu olarak gerçekleştiği varsayımı geçerli kabul edilir. Bu varsayım çerçevesinde davranışın sebebi olarak tanımlanan zihin durumlarının biyolojik yapı, sosyal çevre gibi unsurlar tarafından belirlenmiş olması da kabul edilebilir. Ancak, başka etkenler tarafından belirleniyor olsalar bile, davranışın asıl sebebi kabul edilen zihin durumları kişinin “özerk” alemine dahildir. Kişi zihin durumlarının esiri bir robot değildir, bilakis zihin durumları üzerinde “iradi” kontrol sağlayabilen, davranışlarını bazen zihin durumlarının aksi yönde şekillendirebilen bilinçli bir varlık olma özelliğine sahiptir. Bir başka deyişle, modern hukuk sistemleri insanın kendi doğasının ya da çevre koşullarının esiri olmuş, mekanik hareket eden bir canlı değil, iradi bir varlık olduğunu kabul eder.

Hukukun insanı iradi hareket eden bir canlı olarak tanımlarken geliştirdiği varsayım mutlak anlamda bir irade özgürlüğü kurgusu içermez (Mele, 2007; Morse 2010). İnsana atfedilen ve insan davranışının kaynağında yer aldığı kabul edilen zihin durumlarının oluşumunda farklı etkenler rol oynayabilir. Daha somut bir ifadeyle, insanın isteme, niyet etme, arzulama vb. şekilde tarif edilen zihin durumları toplumsal çevrenin ya da biyolojik koşulların doğrudan etkisiyle ortaya çıkabilir. Bu anlamda hukuk determinizmle bağdaşır. Ancak, bu kurgu içinde dahi insan, sınırlı ölçekte de olsa, iradi davranabilme yetisine sahip kabul edilir. Buna

göre insan, hukuk düzeni açısından önem taşıyan bir sonucu hayatın normal akışı içinde ortaya çıkararak sebep olarak kabul edilen davranışı iradi olarak yerine getirme (ya da getirmeme) yetisine sahip bir canlıdır. Biraz daha rafine şekilde ifade etmek gerekirse, hukukun insanda iki özellik aradığı (ve de varsayımsal olarak bulunduğu) görülür: a) kendi davranışıyla dış dünyada ortaya çıkacak bir sonuç arasında bir ilişki kurabilme, yani davranışın ortaya çıkarabileceği sonuçları öngörebilme yetisi; b) bu sonuçları “iyi” ya da “kötü” olarak sınıflandırabilme yetisi. Kısacası hukuk düzeni insanı bir sebep sonuç ilişkisi kurabilecek ölçüde bilinçli ve bu bilinç üzerinden bir davranışı gerçekleştirme ya da gerçekleştirilmeme kararını alabilecek denli irade sahibi kabul eder. Eğer insanın herhangi bir sebeple bu bilinç ve iradeden yoksun kalması söz konusu olursa, hukuk açısından sorumluluk da ortadan kalkar. Bu nedenle, yaş küçüklüğü, akıl hastalığı vb. olgular sorumluluğu (bu çerçevede esas olarak ceza sorumluluğunu) ortadan kaldıran sebepler arasında yer alır.

Nörobilimin insana atfedilen bilinçlilik halinin ve buna bağlı kurgulanan iradenin mevcut olmadığını ortaya koyması, insan davranışlarının ardında yatan mekanizmanın bilinç ve irade varsayımlarına gerek duyulmaksızın işleyen salt biyolojik (fiziksel ve kimyasal) bir süreç olduğunu ispatlaması halinde, yukarıda tanımlanmaya çalışılan paradigmanın olduğu gibi değişmek zorunda kalacağı açıktır.

Bilinç Sorunsalı

Bilincin fizyolojik temelde tanımlanıp tanımlanamayacağı, bilinçlilik olarak adlandırılan duruma denk düşen bir nörobiyolojik mekanizmanın bulunup bulunmadığı ve eğer varsa bunun özgür iradeyle ne derece örtüştüğü tartışması nörobilim çalışmalarının üzerine eğildiği önemli konulardan birisidir. Tura (2011: 52) tartışmanın özünü ortaya koyan nitelikteki soruyu şu şekilde formüle eder: “Beynin nörofizyolojik ya da fiziksel-kimyasal örgütlenmesiyle bir insan varlığı olarak yaşantıladığımız *öznel deneyim* arasında nasıl bir ilişki var?” Felsefi boyutu çok katmanlı ve karmaşık olan bu tartışmayı bu bildiri sınırlarında tümüyle ele almak mümkün değil. Ancak, naif psikolojide ve dolayısıyla modern hukuk sistemlerine hâkim olan paradigmada davranışların sebebi olarak kabul edilen zihin durumları ile bilinç hali arasında kurulan ilişkinin yerindeliğini ve/veya geçerliliğini sorgulamak açısından bu tartışmaya bir ölçüde dahil olmak kaçınılmaz oluyor.

Davranış psikolojisi alanında şimdiye kadar gerçekleştirilmiş en önemli deneylerden birisi kabul edilen Libet deneyinde davranış ile bilinçlilik arasında doğrudan ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Benjamin Libet’in sonuçları çok ses

getiren deneyini dizayn etmesine giden süreç Kornhuber ve Deecke'nin (1965, 1990) hazırlık potansiyeli (*Bereitschaftspotential, readiness potential*) adını verdikleri bir elektrik potansiyelinin merkezi sinir sisteminde varlığını keşfetmeleriyle başlar. Bu iki araştırmacının bulgularına göre, kendilerine basit bir motor hareket yerine getirme (örneğin, bir parmağını oynatma) ödevi verilen deneklerin beyinlerinde, davranışın gerçekleştirilmesinden yaklaşık 550 milisaniye önce birkaç mikrovolt düzeyinde bir elektrik potansiyeli ölçülmektedir. Libet deneyinde hazırlık potansiyelinin ortaya çıkışıyla hareketi yapma kararını bilinçli olarak alma anı arasında ne derece örtüşme olduğu araştırılır. Deneyin ortaya koyduğu şaşırtıcı sonuç şudur (Libet et al. 1983, Libet 1985): Denekler hareketi yapma yönündeki bilinçli karar ânını hazırlık potansiyelinin ölçülmesinden yaklaşık 350 milisaniye sonra, hareketin gerçekleşmesinden ise yaklaşık 200 milisaniye önce bildirmektedirler. Kısacası, bu deney deneklerin davranışlarına ilişkin "bilinçli kararlarını" harekete yönelik biyolojik işaretlerin ortaya çıkmasından daha sonra aldıklarını ortaya çıkarır.

Libet deneyinin ortaya koyduğu sonuç özgür irade ve bilinçli karar kurgusu açısından o derece yıkıcı olma potansiyeli taşır ki, bizzat Libet yumuşatıcı bir müdahalede bulunma ihtiyacı hisseder. Ona göre (Libet, 1985), bilinçli karar anından davranışın gerçekleşmesine kadar geçen süre, sinyali önceden verilen davranışı "veto" etme yetisinin devreye girdiği zaman dilimdir ve bilinç, özgür irade bu yetiden kaynaklanır. Ne var ki, Libet deneyinden ilham alan birçok araştırmacı, özgür iradenin aslında bir "yanılsama" olduğu düşüncesi farklı mecralarda sık sık dile getirirler (sık atıf yapılan bir örnek için bkz: Wegner 2002).

Libet deneyine rağmen, özgür iradenin, kısmen belirlenmiş de olsa, var olduğunu savunanların cephanesi tamamen tükenmiş değildir. Deneyden yola çıkarak tavizsiz bir biyolojik determinizmi savunanlara yöneltilen eleştiriler şöyle özetlenebilir (Mele 2007, 2013): Öncelikle, Libet deneyindeki ödevlerin ahlaki muhakeme gerektirir bir yönü yoktur. Bir parmağı oynatmak ya da bir düğmeye basma kararını almak için bir sosyal kurallar düzeneğine başvurmak söz konusu değildir. Oysa, insanlar sosyal çerçevede sonuç doğuracak kararlarını sosyal değerler sistemini de dikkate alarak şekillendirirler. İşaret parmağını hareket ettirme kararıyla bir kişinin ölümüne yol açacağı kesin olarak öngörülebilir bir davranışta bulunma kararı arasında bir fark vardır ve Libet deneyi ikinci tür kararlar açısından herhangi bir şey söylemez. Öte yandan, deney sadece kısa erimli bir karar alma-davranış gerçekleştirme örüntüsü üzerine kurgulanmıştır. Deneyde karar ile davranışın icrası ardışık gerçekleşir. Oysa gerçek hayatta birçok durumda karar alma anı ile o kararı

hayata geçirmeye yönelik davranışları gerçekleştirme ânı arasında uzun bir zaman dilimi vardır. Örneğin, bir ev alma kararını hayata geçirmek için yapılan bankadan kredi çekme, tapu dairesinde resmi işlem yaptırma vb. eylemlerini Libet deneyindeki düzenek üzerinden açıklamak olanaksızdır.

Libet deneyinde varılan sonuçların biyolojik determinizm taraftarlarına önemli bir destek sağladığı yadsınamaz. Ancak, sonuçların her tür insan davranışını kapsar biçimde genelleştirilmesine yönelik eleştirilerin güçlülüğü dikkate alınınca, özgür irade ve bilinçli davranış kurgularının henüz tamamen terkedilmeyeceği ortaya çıkıyor. Yine de, araştırmacılar Libet deneyinin açtığı yoldan ilerleyen yeni çalışmalar yapmaktan geri durmuyorlar. Soon ve meslektaşlarının yürüttüğü görece yakın tarihli bir çalışmada (Soon et al., 2008), deneklerin prefrontal ve parietal korteks olarak adlandırılan beyin bölgelerinde tespit edilen aktivite üzerinden, kendilerine verilen ödevi ne şekilde yerine getirecekleri %60 olasılıkla önceden kestirebilmiştir. Haynes (2011) de benzer sonuçlara varan bir araştırma yayınlarken, Fried ve meslektaşları (2011) tamamlayıcı motor alan olarak adlandırılan beyin bölgesinde yer alan bir sinir hücresi grubu üzerinde invaziv yöntemlerle yapılan kayıtlara dayalı araştırmada deneklerin davranışlarının ne yönde olacağını önceden doğru tahmin etme olasılıklarını %80 düzeyine çıkartmışlardır. Bu ve benzer çalışmalar gitgide gelişir ve sonuçta karar alma ve davranış süreçlerinin tamamen deterministik fizyolojik aşamalardan ibaret olduğu açığa çıkarsa, böylesi bir buluşun hukuk düzeni açısından sonuçları ne olur? İzleyen başlıkta bu soruya kısmi bir yanıt vermeye gayret edeceğim.

Androidler Aleminde Ceza Hukuku

İnsan davranışlarının, bilinçli muhakeme ve özgür irade kurgularına çok sınırlı bir içerikle bile başvurulmaksızın, salt fizyolojik yapıdaki fiziksel ve kimyasal etkileşimler üzerinden açıklanabilir hâle gelmesi modern hukuk sistemleri içinde yer alan bütün dallar açısından önemli dönüşümlerin gerçekleşmesini gerektirir nitelikte bir buluş olacaktır. Bu tarz bir keşiften en çok etkilenecek hukuk dallarının başında ceza hukuku gelir. Yukarıda da izah edildiği gibi, ceza hukuku açısından kişinin davranışının sonucunu öngöremeyecek denli bilinçsiz olması ya da davranışını gerektiğinde değiştirecek nitelikte bir “iyi-kötü” ayrımı yapma yetisinden mahrum olması cezai sorumluluğu ortadan kaldıran ya da azaltan etkenlerdir. Böylesi bir “bilinçsizlik” halinin insan açısından zaten “normal” varlık durumu olduğunun tespiti halinde, ceza hukukunun içeriğinde önemli bir dönüşüm gerçekleşmesi kaçınılmaz olacaktır.

Nörobilim ile hukukun kesişmesinde yalın düzlem olarak adlandırdığım çerçevede, cezai ehliyetin tespiti bağlamında kullanılabilir olması itibarıyla, şiddet davranışını tetikleyen fizyolojik etkenler derinlemesine incelenen bir konu haline dönüşmüş durumda. Bu çerçevedeki araştırmalarda elde edilen sonuçlar şimdilik sadece belli bir popülasyonda istatistiki açıdan anlamlı olasılıklar tanımlamanın ötesine geçemiyor. Dolayısıyla, bireysel ceza sorumluluğunun tespitinde kullanılabilir nitelikte değiller. Ne var ki, bazı fizyolojik olgularla şiddet davranışı arasındaki korelasyonlara ilişkin bilgi birikimi şimdiden etkileyici bir boyuta varmış durumda. Kısa bir özet çerçevesinde dahi zengin sayılabilecek bir bulgular bilançosu kolaylıkla ortaya çıkıyor (Rosell ve Siever, 2015):

Travma sonrası stres bozukluğu, dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu, bipolar (manik-depresif) bozukluk, şizofreni, alkol/madde bağımlılığı ve bazı nöropsikiyatrik hastalıklar (demans, otoimmün ensefalit, vb.) gibi majör psikiyatrik bozuklukların şiddet davranışına yol açtığı, nörobilim günümüzdeki düzeyine erişmeden önce, klinik gözlemler üzerinden tespit edilmişti. Nörobilimdeki ilerlemeyle birlikte, insan beyninde duygulanım işleme, dürtü kontrolü ve emosyonel karar alma işlevleriyle ilgili beyin bölgeleri olan amigdala, orbitofrontal korteks, anterior singulat korteks ve striatum üzerinde yoğunlaşan araştırmalarda gerek tepkisel (reactive) gerek ön alıcı (proactive) şiddetin nörobiyolojik mekanizmaları açığa çıkarılmaya başlandı. Buna göre, düşük amigdala hacmi ile veya yüksek amigdala aktivasyon oranı ile saldırganlık arasında korelasyon mevcut. Aynı şekilde, sol orbitofrontal korteks gri madde hacminin düşüklüğü ile saldırgan kişilik özellikleri tanısı arasında, sağ ve sol orbitofrontal korteks hacminin birbirine oranının yüksek olması ile afektif bozukluk geçmişi olan kişilerde saldırgan kişilik tanısı arasında ve çocuklar ile ergenlerde düşük sağ anterior singulat korteks hacmi ile saldırgan davranış sıklığı arasında korelasyon mevcut. Yine, amigdala ile ventromedyal prefrontal korteks arasındaki bağlantı oranındaki farklılık ve bunda etkili olan nöroiletkenler üzerine yapılan araştırmalar şiddet davranışının nörobiyolojik temellerini anlamak açısından önemli sonuçlar sunuyor. Bu bağlamda, serotonin (5-HT), dopamin, arginin vasopressin, testosteron ve kortisol hormonlarının beyindeki aktivasyonu ile hormon reseptörleri fizyolojisi saldırganlık davranışını anlama açısından önem taşıyor.

Nörobilimdeki araştırmaların çeşitlenmesi ve derinleşmesi sonucunda nereye varılacağına ilişkin görüşler farklılaşıyor. Morse (2010, 2011) gibi bazı kuramcılar, mevcut durum ne kadar göz kamaştırıcı olursa olsun, nörobilimdeki ilerlemenin hiçbir zaman insanın muhakeme yürüten bir canlı olduğu kurgusunu (olgusunu?)

ortadan kaldıracak noktaya varamayacağını, dolayısıyla hukuk sistemi açısından temelde değişen bir şeyin olmayacağını savunuyorlar. Ancak Greene ve Cohen (2004) gibi başka araştırmacılar tamamen aksi düşüncede. Onlara göre, nörobilimin ilerlemesi sonucunda insanın aslında biyolojik bir otomat olduğunu kabullenmek zorunda kalacağız. Hukuk sistemi içine suç olarak tanımlanan davranışların failin bilinçli bir seçimine dayalı olarak değil de doğrudan fizyolojik belirlenimler sonucunda gerçekleştirildiğinin ortaya çıkması, Greene ve Cohen'e göre, ceza yaptırımının hukuken dayandığı temellerin değişmesi anlamına gelecek.

Aslında kriminoloji tarihine baktığımızda, benzer bir tartışmanın bundan yaklaşık bir buçuk asır önce de yürütüldüğünü görüyoruz. 19. yüzyılın son çeyreğinde büyük ses getiren bir kriminoloji okulu olarak ortaya çıkan biyolojik pozitivizmin temel savı, normu çiğneme davranışının fizyolojik temelde açıklanabileceğidir. Klasik akım, kişinin suç işleme davranışına yönelmesini iradi tercihle açıklarken, biyolojik pozitivistler açısından suçlu olmayı seçenler değil suçlu olarak "doğanlar" vardır. Yani, suç işlemek iradi bir eylem değil, biyolojik kaddedir. Dolayısıyla, suç işleme davranışına çare cezalandırmak yoluyla bedel ödetmek ve terbiye etmek değil, tedavi yoluyla sağlığa kavuşturmadır. Ancak, bu akımın önemli temsilcilerinin (C. Lombroso, E. Ferri, vb.) ileri sürdükleri savların bilimsel açıdan yetersizliği ortaya çıktıkça, bu görüş giderek terk edilecektir. Ne var ki, günümüzde nörobilim verilerinin devreye girmesiyle benzer bir tartışmanın farklı dayanaklar üzerinden yürütülmesi imkânı ortaya çıkıyor.

Sosyal psikoloji alanında yapılan araştırmalar, sıradan insanların cezalandırma konusunda esas olarak ödetmeci bir mantıkla hareket ettiğini, yani cezanın suç işleme fiilin karşılığı olarak hak edilmiş bir yaptırım olduğu için uygulanması gerektiğini düşündüğünü ortaya koyuyor (Carlsmith et al., 2002). Modern infaz hukukunda her ne kadar cezaların "ıslah" amacı taşıdığı ifade edilse de, Greene ve Cohen (2004)'e göre bu ödetmeci mantık ceza hukukunun da temellerine işlemiş durumda. Ne var ki, yine bu araştırmacılara göre, nörobilimdeki ilerlemeler suçun failinin "bilinçli kişi" değil de fiziksel / kimyasal etkileşimler tarafından belirlenmiş bir biyolojik yapı (beden) olduğunu ortaya çıkardığında cezalandırma faaliyetinin anlamı ve amacı da bütünüyle değişmek zorunda kalacak. Böyle bir ortamda, nitelikleri itibarıyla toplumsal dokuya zarar verici olan, örneğin şiddet uygulama gibi davranışlara tabii ki izin verilmeyecek. Ancak, bunları engellemenin yolu artık ödetmeci bir mantıkla cezalandırmak olmayacak; bu davranışlarda bulunan topluma yeniden kazandırma hedefine yönelik sonuç odaklı yaptırımlar

uygulanacak. Yani artık cezalandırmaktan değil gerçek anlamda rehabilite etmekten söz edilir olacak.

Sonuç Yerine: Çocuklar Güzel Günler Görecekler mi?

Greene ve Cohen'in öngördükleri biçimde gerçekleşecek bir paradigma değişikliği iyi yönde bir gelişme olarak değerlendirilebilir mi? A. Burgess'ın sonradan S. Kubrick tarafından sinemaya da uyarlanacak romanı *Otomatik Portakal*'da (*A Clockwork Orange*) bir ölçüde bu konu ele alınır. Romanın anti-kahramanı Alex, Adalet Bakanlığı'nın suçluluğu önlemek üzere başlattığı bir deneysel program çerçevesinde "ıslah edilmek" üzere "tedaviye" alınır. Alex, gördüğü "tedavi" sayesinde suçlu olmaktan çıkıp, eskiden kolayca başvurduğu ve haz aldığı şiddet fiillerini (cinsel şiddet de dahil) artık işleyemez hale gelir. Romandaki bir din adamı karakteri, Adalet Bakanlığı'nın bu uygulamasına "suç işleme ihtimali ortadan kaldırırsa, kişinin suç işlemesinin ne değeri kalır" gerekçesiyle karşı çıkacaktır.

Uzmanlık alanları arasında nöroetik de bulunan hukukçu O. Carter Snead da, Greene ve Cohen'in gelecek öngörüsünün olumlu bir içeriği olduğuna kendine özgü gerekçelerle karşı çıkıyor (Snead, 2010). Snead'a göre, suçlu kavramının yerini rehabilite edilmesi gereken kişiye bırakması ceza adaleti açısından hiç de hayırlı bir sonuç doğurmayacak. Ya faildeki fizyolojik "bozukluk" rehabilitasyon yoluyla giderilemez nitelikteyse, kişide şiddet yönelimini doğuran biyolojik unsurlar bilinen yöntemlerle "tedavi" edilemiyorsa? Bu durumda idam cezasının uygulanması gerektiğini savunanlara karşı çıkabilecek bir argüman bulunamayacaktır. Bu tarz bir paradigma değişikliğinin ortaya çıkaracağı bir diğer kaçınılmaz sonuç, sahip oldukları biyolojik parametreler nedeniyle "tehlikeli" olarak sınıflandırılacaklara yönelik "önleyici tedbir" uygulamasına gitme yolunun açılmasıdır. Kısacası, ortaya çok distopik bir tablonun çıkması ihtimali yüksektir.

Snead'in bu görüşleri Foucaultcu bir perspektifle desteklendiğinde, işaret edilen tablonun karanlık rengi daha da koyulaşıyor. Michel Foucault'nun çalışmalarında (2002, 2003), iktidar mekanizmaları içinde yönetilenlerin rızasını sağlayan en önemli unsur olarak tanımlanan "söylem" in analizi önemli bir yer kaplar. Foucault'ya göre, modern dönemde merkezi iktidar toplumun fertlerini çıplak güç uygulamak yoluyla kendine tabi kılmak stratejisinden vaz geçmiştir. Bunun yerine, tabi olanların itaati, önce söylemi belirlemek sonra da bu söylemin içselleştirilmesini sağlamak amacına yönelik işleyen yaygın denetim mekanizmaları üzerinden sağlanır. Bu bağlamda söylem üzerinden "norm"un, yani normal olanın tanımlanması önemlidir. Söylem, bazı pratikleri ve davranış kalıplarını toplumsal

açından kabul edilemez kılarak muteber olanın sınırını çizer. Muteber olanın tanımının yapılmasında hukuk kadar, bedeni kontrol altına almaya (biyo-iktidar) yarayan diğer araçlar, bu bağlamda da özellikle sağlıklı olanın tanımını yapmaya yarayan tıp bilimi de devreye sokulur. Tıp, patolojik olanı belirleyerek, bunu iyileştirme ya da iyileştirilemez olanları sağlıklılar grubundan tecrit etme yolunda bir güç kullanımının meşruluk temelini hazırlar. Hukuk çerçevesinde kalan normları çiğneyenler için hapisane ne ise, tıbbın normlarını çiğneyenler için tımarhane veya hastane odur. Bu izlekten devam edildiğinde, “kapatma” ve “kontrol altında tutma” pratiklerinin dayanağının “iradi hareket edebilen öznenin bilinçli tercihlerini ıslah etme” kurgusundan “davranışları biyolojisi tarafından belirlenen organizmanın fizyolojik yapısındaki hataları düzeltme” formülüne çevrilmesiyle, Nazi rejimi altında karşılaşılan bazı uygulamaların yeni bir meşruiyet temelinde canlanması ihtimalinin yeniden belirmesi arasındaki ilişki üzerinde uzun uzun tartışmak kaçınılmaz hale geliyor.

Her çığır açıcı bilimsel gelişme açısından söz konusu olduğu üzere, nörobilimdeki gelişmeler de iki ucu keskin bıçak metaforuna uygun bir gelecek perspektifi sunuyor.

Kaynakça

- Carlsmith K. M., Darley J. M. & Robinson P. H., (2002). “Why Do We Punish? Deterrence and Just Deserts as Motives for Punishment”, *Journal of Personality and Social Psychology*: 83 (2), pp. 284–299.
- Churchland P. M. (1988), *Matter and Consciousness*, revised ed., The MIT Press.
- Damasio A. (1999), *Descartes’in Yanılgısı: Duygu, Akıl ve İnsan Beyni*, çev. Bahar Atlamaz, İstanbul: Varlık.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*, Ayrıntı Yayınları: İstanbul (çev. Hülya Uğur Tanrıöver)
- Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu (Tıbbî Algının Arkeolojisi)*, Epos Yayınları: Ankara (çev. İnci Malak Uysal)
- Fried, I.; Mukamel, R. and Kreiman, G. (2011). ‘Internally Generated Preactivation of Single Neurons in Human Medial Frontal Cortex Predicts Volition’, *Neuron*, 69, 548-562.

- Greene, J. and Cohen, J. (2004). 'For the law, neuroscience changes nothing and everything', *Philosophical Transactions of the Royal Society of London, B*: 359, pp. 1775–1785.
- Haynes, J.D. (2011). 'Beyond Libet: Long-term Prediction of Free Choices from Neuroimaging Signals', in W. Sinnott-Armstrong and L. Nadel, eds. *Conscious Will and Responsibility*. Oxford: Oxford University Press, 85-96.
- Kornhuber, H.H., Deecke L. (1965). 'Hirnpotentialänderungen bei Willkürbewegungen und passiven Bewegungen des Menschen: Bereitschaftspotential und reafferente Potentiale', *Pflügers Arch*, 284, 1-17
- Kornhuber, H.H., Deecke L. (1990). 'Readiness for movement – The Bereitschaftspotential story', *Current Contents Clinical Medicine*, 18 (4): 14
- Libet, B.; Gleason, C.A.; Wright, E.W.; Pearl, D.K. (1983). 'Time of conscious intention to act in relation to onset of cerebral activity (readiness-potential)', *Brain*, 106, 623-642
- Libet, B. (1985). 'Unconscious Cerebral Initiative and the Role of Conscious Will in Voluntary Action', *Behavioral and Brain Sciences*, 8, 529-66.^[1]_[SEP]
- Mele, A. (2007). 'Free Will: Action Theory Meets Neuroscience', in C. Lumer, ed. *Intentionality, Deliberation, and Autonomy: The Action-theoretic Basis of Practical Philosophy*, Ashgate: Routledge, 257-272.
- Mele, A. (2013). 'Free Will and Neuroscience', *Philosophic Exchange*, vol. 43, No. 1, Article 3.
- Mesulam, M. (2004). 'Davranışsal Nöroanatomi: Geniş Boyutlu Şebekeler, Assosiyasyon Korteksi, Frontal Sendromlar, Limbik Sistem ve Hemisferik Özelleşmeler', M. Mesulam (çeviri ed. Hakan Gürvit) *Davranışsal ve Kognitif Nörolojinin İlkeleri*, İstanbul: Yelkovan.
- Morse, S.J. (2010), 'Lost in translation? An essay on law and neuroscience', M. Freeman (ed), *Law and neuroscience: current legal issues*, Oxford: Oxford University Press, 529-562.

- Morse, S.J. (2011). "Neuroscience and the Future of Personhood and Responsibility", in J. Rosen and B. Wittes (eds.), *Constitution 3.0: Freedom and Technological Change*, Brookings Institution Press, 113-129.
- Ravenscroft, I. (2016), 'Folk Psychology as a Theory', in. E. N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/folkpsych-theory> (erişim 28 Aralık 2018).
- Rosell, D. R. and Siever, L. J. (2015). 'The neurobiology of aggression and violence', *CNS Spectrums*, Available on CJO 2015 doi:10.1017/S109285291500019X (erişim 30 Aralık 2018).
- Tura, S.M. (2011). *Madde ve Mana: Rasyonalitenin Kökeni*, Metis: İstanbul.
- Soon, C.S.; Brass, M.; Heinze, H.J. and Haynes, J.D. (2008). 'Unconscious Determinants of Free Decisions in the Human Brain.' *Nature Neuroscience*, 11, 543-545.
- Snead, O. C. (2010). *Cognitive Neuroscience and the Future of Punishment*, Brookings Institute
- Wegner D. (2002). *The Illusion of Conscious Will*, Cambridge MA: The MIT Press.